

PRINCIP TRANSPARENTNOSTI DLE SMĚRNICE O NEPŘIMĚŘENÝCH PODMÍNKÁCH

PETR SPRINZ

Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Abstrakt

Příspěvek se zabývá principem transparentnosti ve spotřebitelských smlouvách tak, jak je stanovena směrnicí o nepřiměřených podmínkách. Současná situace na trhu vedla k právní úpravě, která má zaručit, aby nejasné a nesrozumitelné podmínky nebyly ve spotřebitelských smlouvách užívány. Výslovně uváděným následkem inkorporace takových podmínek je automatické použití výkladu, který určuje, že v případě pochybností co do významu, se použije výklad pro spotřebitele nejpříznivější. Cílem práce je rozbor zmíněné právní úpravy.

Klíčová slova

Princip transparentnosti, jasný a srozumitelný jazyk, směrnice o nepřiměřených podmínkách

Abstract

The paper deals with the transparency principle as is set under the Unfair Contract Terms Directive. The current market situation led to the legal regulation that seeks to prevent the use of unclear and unintelligible clauses in consumer contracts. The consequence of the incorporation of these terms is the contra proferentem rule stating that in case of any doubt about the meaning of a term, the interpretation most favourable to the consumer shall prevail. The aim of this work is to provide the basic study of the aforementioned issue.

Key words

Transparency principle, plain and intelligible language, Unfair Contract Terms Directive

1. Právně teoretické východisko

Před 35 lety poznamenal kanadský profesor, že moderní trhy se vyznačují třemi nerovnostmi mezi spotřebiteli a dodavateli. První nerovnost spočívá v nerovnováze vyjednávací síly, druhá

v nerovnoměrnosti znalostí a poslední v neúměrnosti zdrojů mezi zmíněnými stranami.¹ Spotřebitel vystupuje ve vztazích na trhu ve slabší pozici. Spotřebitel má zpravidla méně vyjednávací síly, informací i zdrojů. Zejména pro velké dodavatele je tak snadné nastavit podmínky v neprospěch protistrany vztahu, aniž by je druhá strana mohla ovlivnit.

U velkých obchodních transakcí jako jsou fúze, se podmínky zpravidla sjednávají individuálně.² Avšak u běžných spotřebitelských smluv o zřízení účtu u bankovního ústavu, o půjčce automobilu či uzavření pojistné smlouvy spotřebitelé nemají jinou možnost než smlouvu přijmout nebo odmítnout jako celek.³ Takovou formu mají i všeobecné obchodní podmínky, které nacházejí v praxi čím dál větší využití.⁴

Formulářové smlouvy jsou psány ve většině případů právníky. Právníci však využívají jazyka, který je sice srozumitelný jiným právníkům, ale laici mohou mít s porozuměním v mnohém obtíže. Právníký jazyk je funkční variantou přirozeného jazyka se svými zvláštními znaky a odlišnostmi.⁵ Je pro něj typická snaha o preciznost použití zvolených slov a o vyhnutí se dvojznačnosti. Úsilí o zamezení přípuštění odlišné interpretace vedlo k úzkému vymezení termínů a odlišného stylu jazyka.⁶ Srozumitelnost, jasnost a přehlednost smluv je pro laiky nedostatečná, což může laikům způsobovat problémy, a profesionálům umožňovat skrytí nepřiměřených podmínek v neprospěch spotřebitele.

Na nastalou situaci reagovala směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. 4. 1993 o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách.⁷ Směrnice je primárně zaměřena na zákaz užití nepřiměřených podmínek. Z článku 5 však dále vyplývá, že v případě smluv, v nichž jsou všechny nebo některé podmínky nabízené spotřebiteli předloženy v písemné podobě, musí být tyto podmínky napsány jasným a srozumitelným jazykem.⁸

¹ Zeigel, J. The Future of Canadian Consumerism. Can Law Rev, 1973, č. 51, s. 193.

² Korobkin, R. Bounded Rationality, Standard Form Contracts and Unconscionability. The University of Chicago Law Review, 2003, ročník 70, č. 4, s. 1203.

³ Fráze má anglickou podobu ve formě „Take it or leave it.“ Spotřebitel nemůže obsah práv a povinností ovlivnit. Smlouva je předem upravena k podpisu, kdy stačí doplnit často jen identifikační údaje druhé strany, které má o nabídku zájem.

⁴ Rozšířenosti užívání předem připravených smluv (zejména ve formě tzv. všeobecných obchodních podmínek) nahrává ekonomická výhodnost. V každém jednotlivém případě se nemusí znovu vyjednávat a sepisovat rozdílné smlouvy, a šetří se náklady a čas oběma stranám.

⁵ Matilla, H. Comparative Legal Linguistics. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 1988, s. 3.

⁶ Gibbons, J. Language in the Law. Nové Díl: Orient Longman Private Limited, 2004, s. 3.

⁷ Dále jen „Směrnice“

⁸ Zmíněné pravidlo je pro účel práce označováno jako princip transparentnosti. Jsem si vědom, že princip transparentnosti je možné vykládat širěji, o čemž bude pojednáno dále.

2. Subjektivní a objektivní meze aplikace

Směrnice stanoví, aby byly podmínky psané jasným a srozumitelným jazykem. Směrnice se však nevztahuje na kterékoli subjekty smlouvy, ani na všechny smlouvy. Aplikace směrnice je omezena subjektivně, tak i objektivně. Na tomto místě je však nutné poznamenat, že směrnice je založena na principu minimální harmonizace, což znamená, že státy mohou zvolit úpravu, která zajistí větší míru ochrany.⁹

Aplikace Směrnice je limitována na smlouvy uzavřené mezi spotřebitelem a dodavatelem. Spotřebitelem je dle článku 2 Směrnice jen fyzická osoba, která ve smlouvách, na které se směrnice vztahuje, jedná pro účely, které nespádají do rámce její obchodní nebo výrobní činnosti nebo povolání. Definice spotřebitele tak vychází nejen z osobní charakteristiky, ale je též spoluurčována i obsahem právního úkonu.¹⁰ Dodavatelem je fyzická i právnická osoba, která naopak ve smlouvách jedná pro účely související s její obchodní nebo výrobní činností nebo povolání. Je nutno dodat, že na vymezení spotřebitele a dodavatele se vztahuje mimo jiné i rozhodnutí Evropského soudního dvora¹¹ Johann Gruber,¹² v němž se rozhodovala otázka určení subjektu, který smlouvu sjednává zároveň pro obchodní a osobní účely. Je nutné podotknout, že v souladu s výše zmíněnou zásadou minimální harmonizace je v některých státech, včetně České republiky¹³, pojem spotřebitel rozšířen i na osobu právnickou. V případě rozšíření ochrany i na právnickou osobu jednající mimo sféru své obchodní nebo výrobní činnosti a povolání se vychází převážně z principu, že daný subjekt je rovněž ve slabším postavení vůči dodavateli vzhledem k tomu, že na rozdíl od dodavatele nepatří předmět plnění smlouvy do jeho profesionální činnosti. S tímto názorem se ztotožňuji, neboť právě pravidlo vyslovené v rozhodnutí Johann Gruber by mělo zajistit možnost zneužívání fiktivního vystupování v pozici spotřebitele.

⁹ Stephen Weatherill v EC Consumer Law and Policy. New York: Longman, 1997, s. 86-87 poukazuje, že princip minimální harmonizace byl použit i s ohledem na možná rizika, která mohla vyvstat ve státech, kde byla dosud silnější ochrana, a v důsledku směrnice by došlo k jejímu oslabení.

¹⁰ Tichý, L. Pojem spotřebitele jako smluvní strany v evropském a českém právu." In Spotřebitelská legislativa EU a její implementace do práva členského a kandidátského státu (na příkladu Francie a České republiky), Praha: CeFRes, 2001, s. 141-142.

¹¹ Dále jen „ESD“.

¹² Rozsudek ve věci C-464/01 ze dne 20. 1. 2005, Gruber v. Bay Wa [2005] ECR I-439. Dvůr rozhodl, že taková osoba není považována za spotřebitele, ledaže je obchodní účel zanedbatelný.

¹³ Detailnějšímu porovnání úprav v jednotlivých státech se věnuje Schulte-Nölke, H., Twigg-Flesner, Ch., Ebers, M. EC Consumer Law Compendium-Comparative Analysis, 2007, s. 339-340. Dostupné na http://www.eu-consumer-law.org/study_en.cfm [citováno 4. 4. 2008].

Směrnice se vztahuje pouze na ujednání, která nebyla individuálně sjednaná.¹⁴ Smlouva obsahující neindividuálně sjednané podmínky je pojmem užším k pojmu všeobecné podmínky.¹⁵ Směrnice tak reguluje i podmínky určené být pro jedno použití. Dlužno podotknout, že česká právní úprava se vztahuje i na podmínky, které jsou sjednány individuálně. Ačkoli Směrnice zmiňuje výslovně jen zboží a služby, a tak by byly dle striktního výkladu vyloučeny z objektivního rámce aplikace nemovité věci, je zřejmé, že se aplikace vztahuje i na nemovitý majetek.¹⁶ Na druhé straně jsou však z regulace v souladu se Směrnicí vyjmuty určité typy smluv. Jedná se například o smlouvy týkající se zřizování společností.

3. Požadavek užití jasného a srozumitelného jazyka

Princip transparentnosti je dle článku 5 Směrnice zásada stanovící, že každá podmínka předložená v písemné formě, musí být sepsána jasným a srozumitelným jazykem. Princip není v komunitárním právu ani v rozhodovací činnosti Evropského soudního dvora ničím novým.¹⁷ Princip je založen na otevřenosti, a cílem je, aby měl spotřebitel reálnou možnost seznámit se se smlouvou, k níž se zavazuje, a tak si byl vědom svých práv a povinností, což je bezpochyby jeho právo.¹⁸

V průběhu vytváření měla Směrnice několik variant znění. Nakonec převládlo užší pojetí transparentnosti s tím, že je vyžadováno „jen“ znění písemných podmínek, které je psáno jasným a srozumitelným jazykem. Nejširěji může být zásada interpretována tak, že obsahuje navíc požadavek jasného způsobu prezentace podmínek a jejich dostupnost pro spotřebitele.¹⁹

¹⁴ Určení, zda se jedná o individuálně sjednanou podmínku, může být komplikované. Blíže v Wilhelmsson, T. The Scope of the Directive: Non-negotiated Terms in Consumer Contracts (Art. 1§1, 3§1, 4§2) in Sborník z Konference „The Directive on « Unfair Terms », five years later - Evaluation and future perspectives,“ 1999, s. 94-102. Dostupné na http://ec.europa.eu/consumers/rights/gen_rights_en.print.htm [citováno 9. 4. 2008].

¹⁵ Nebbia, P. Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law. Portland: Hart Publishing, 2007, s. 115.

¹⁶ ESD neřešil ve věci C-237/02 ze dne 1. 4. 2004, Freiburger Kommunalbauten [2004] ECR I-3403, problém neaplikovatelnosti Směrnice, ač se věc týkala nemovitého majetku, a tak implicitně potvrdil aplikaci i na smlouvy o nemovitých věcech.

¹⁷ Nebbia, P. Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law. Portland: Hart Publishing, 2007, s. 136. Například článek 3 odst. 2. směrnice 90/316/EHS o souborných službách pro cesty, pobyty a zájezdy uvádí požadavek jasného, čitelného a přesného uvedení stanovených informací.

¹⁸ Office of Fair Trading. Unfair Contract Terms. Bulletin č. 2. East Molesey: Office of Fair Trading, 1996, s. 8.

¹⁹ The Law Commission and Scottish Law Commission. Studie číslo LAW COM č. 292 a SCOT LAW COM č. 199 „Unfair Terms in Contracts,“ 2005, s. 35. Dostupné na http://www.lawcom.gov.uk/unfair_terms.htm [citováno 9. 4. 2008]

Požadavky jasnosti a srozumitelnosti se vzájemně doplňují a částečně i překrývají. Zatímco jasnost se týká spíše formy podání, srozumitelnost se váže více na obsah podání čili na lingvistický aspekt vyjádření konkrétních práv a povinností ze smlouvy vyplývajících. Obě vzájemně se doplňující kritéria musí být naplněny kumulativně; porušením jednoho z nich dojde k nevyhovění požadavku.

Kritérium formy vyžaduje, aby předkládaný návrh byl co nejvíce přehledný. Struktura smlouvy a styl a formátování písma by se měly upravit tak, aby standardu vyhověly. Strukturou je míněna zejména délka a členění textu dle obsahu. Stylem a formátováním je myšlena nejen velikost písma, ale i barevné provedení dokumentu. Délka smlouvy by měla odpovídat její povaze. Smlouva by měla být stručná, aby její obsáhlost nebránila přehlednosti a zbytečně neodrazovala spotřebitele od možnosti seznámení se s ní. Obsáhlost smlouvy by samozřejmě sama o sobě nemohla vést k názoru o nevyhovění principu transparentnosti, neboť některé typy smluv nezbytně obsahují řadu podmínek. Na druhou stranu však značná nepřiměřenost délky smlouvy společně s dalšími prvky mohou vést k úsudku o její nejasnosti. Stejný závěr by bylo možné učinit i u smluv, kde by bylo zjevné, že navrhovatel neučinil náležité úsilí, aby se vyvaroval použití odkazů napříč dokumentem.²⁰ Velikost písma je pro vyhovění standardu jasnosti rovněž určující.²¹ Volba použití malého písma značně odrazuje adresáta smlouvy od jejího přečtení, a ve výjimečných případech může vést až k její nečitelnosti. Zmíněný závěr platí zejména v případech, kdy je navíc rozdíl barvy písma od barvy podkladového materiálu nevýrazný. Dodavatelé by se též měli vyhnout volbě většího počtu barev v jednom dokumentu, neboť v takovém případě se koncentrace čtenáře upoutá na celkový vzhled na úkor obsahu sdělení. Výkladem *a contrario* lze shrnout, že formálním požadavkům nejlépe odpovídá smlouva, která je přiměřeně rozsáhlá, rozčleněná do oddílů dle tématiky, neobsahující mnoho křížových odkazů, a jejíž přehlednost je zvýrazněna správnou volbou velikosti písma, barevné kombinace a zvýraznění nejdůležitějších částí dokumentu.

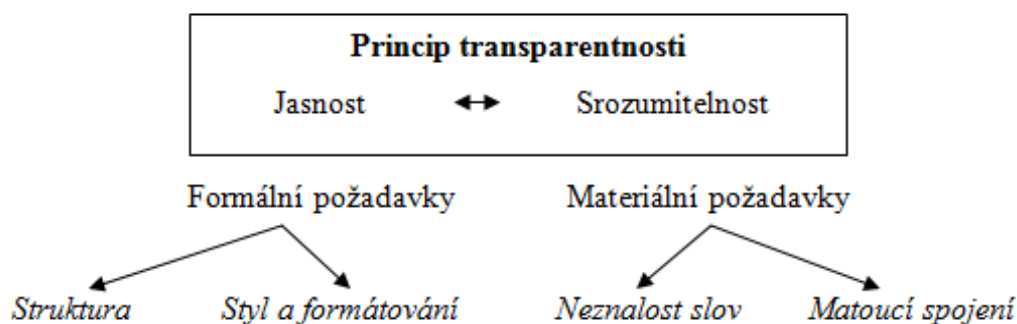
Kritérium formy vyjádření je doplněno požadavkem srozumitelného vyjádření práv a povinností (materiální čili obsahové požadavky), které se vztahuje spíše na vyjádřený obsah podmínek než na formu jejich vyjádření. Vyhovění principu transparentnosti v tomto ohledu

²⁰ Tamtéž, s. 396-398.

²¹ David Mellinkoff v How to Make Contracts Illigible. Stanford Law Review, 1953, ročník 5, číslo 3, strana 418-419 poznamenal, že dle výsledků průzkumu Minessotské univerzity, je pro spotřebitele nepřijatelnější písmo odpovídající cca velikosti 11 písma Times New Roman.

znamená vyvarování se pro běžného spotřebitele neznámým slovům a matoucím slovním konstrukcím. Smlouvy jsou psány právnickým jazykem, který je, jak již bylo zmíněno výše, specifický vzhledem ke svému účelu a podstatě. Text smlouvy by měl obsahovat co nejméně výrazů z právního žargonu, neboť jejich přesný obsah nemusí být laikům znám.

Zdrojem nesrozumitelnosti je často právní žargon, který je užíván jako forma zkrácení textu. Rozsáhlost sama o sobě ovšem standardem posuzování není a nemůže být, a proto by neměla být prosazována na úkor srozumitelnosti.²² Běžná slovní spojení mají být volena co nejčastěji. Užití běžných výrazů však není dostatečné. Je nutné předejít užití komplikovaných a zevrubných definicí, složitým souvětím, cizojazyčným výrazům (například *vis maior*) a zastaralým slovním spojení.

Obrázek 1: Schéma principu transparentnosti

4. Měřítko transparentnosti

Princip transparentnosti má zajistit, aby podmínky ve smlouvách byly jasné a srozumitelné nejen pro profesionální právníky, ale zejména pro laiky z řad běžných občanů. Jasnost a srozumitelnost jsou standardy, které se vždy váží k určitému měřítku. Pro určení standardu je nezbytné vymezit právě toho domnělého spotřebitele, který je určující. Rozhodovací praxe ESD vytvořila koncepci přiměřeně informovaného, pozorného a opatrného spotřebitele.²³ Proti tomu stojí koncepce slabého spotřebitele, která je prosazovaná zejména v Německu. Německý přístup předpokládá spotřebitele málo informovaného, který je neznalý svých práv, a proto potřebuje být o svých právech jasně poučen. Obě koncepce nezahrnují všechny osoby

²² Office of Fair Trading. Unfair Contract Terms. Bulletin č. 2. East Molesey: Office of Fair Trading, 1996, s. 10.

²³ Rozhodnutí C-210/96 ve věci Gut Springenheide GmbH and Rudolf Tusky proti Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt - Amt für Lebensmittelüberwachung [1998] ECR I-4657 ze dne 16.6.1998

spotřebitelů, ale jen vymezenou skupinu. Druhá z nich je však pro interpretaci z pohledu spotřebitele výhodnější.

Ratio směrnice jistě není chránit každého spotřebitele. Podmínky nemusí být jasné a srozumitelné všem spotřebitelům stejně. Takového cíle by ostatně ani nebylo možné docílit. Směrnice sama nestanoví, jakým způsobem se hodnotí jasnost a srozumitelnost podmínek, avšak dle cílů směrnice je možné vyvodit, že se rozhodovací praxe ESD bude vztahovat i na výklad k směrnici o nepřijatelných ujednáních a měřítkem bude právě přiměřeně informovaný, pozorný a opatrný spotřebitel.²⁴ Je pak na národním soudu, aby určil, o jakého spotřebitele v daném státě jde. Národní soudy mohou jako vodítka pro své rozhodnutí přihlídnout k výzkumům veřejného mínění a zprávám odborníkům. V praxi by tak soudy měly hodnocení srozumitelnosti a jasnosti interpretovat v tom smyslu, jak by jej vykládal průměrný spotřebitel.

5. Následky porušení principu transparentnosti

Jediný přímý následek stanovený směrnicí v případě nevyhovění použití jasného a srozumitelného jazyka je aplikace pravidla *in dubio contra proferentem*.²⁵ Pravidlo vychází ze zásady spočívající v tom, že nastane-li pochybnost o významu některé podmínky, má převahu výklad, který je pro spotřebitele nejpříznivější. Zásada nejenže stanoví, která ze stran bude zvýhodněna, ale těžiště tkví i ve volbě slova „nejpříznivější.“²⁶ Budou-li tedy možné tři výklady, bude platit ten, který poskytuje spotřebiteli největší výhody.

Pravidlo se však uplatní jen v individuálních sporech, kde je zpravidla zájem, aby smluvní vztah pokračoval za pro spotřebitele výhodnějšího výkladu. U sporů zahájených příslušnými osobami (tzv. collective litigation – nejde o individuální spory), jejichž cílem je vydání rozhodnutí zakazující další užití podmínek ve smlouvách, se pravidlo vylučuje. Takové orgány zahajují pře ve prospěch spotřebitelů a pravidlo, které by v případě víceznačnosti umožňovalo příznivější výklad, by nebylo na místě, jelikož by mohlo zabránit prohlášení

²⁴ Stejný závěr potvrzuje i fakt, že i nedávno přijatá směrnice 2005/29/ES o nekalých obchodních praktikách odkazuje na spotřebitele, který má dostatek informací a je v rozumné míře pozorný a opatrný.

²⁵ Interpretační pravidlo je obsaženo i v zásadách The Principles of European Contract Law dostupných na www.lexmercatoria.org.

²⁶ § 55 odst. 3 občanského zákoníku (OZ) zmiňuje preferenci interpretace „příznivější“ a nikoli „nejpříznivější“, tak jak je stanoveno ve Směrnici. Proto se domnívám, že Směrnice nebyla v tomto ohledu správně transponována.

napadené podmínky soudem za nepřijatelnou, a tak by orgán mohl spor prohrát. V takových případech je na místě spíše převzít podobu, která by automaticky vzala v potaz interpretaci pro pověřené orgány nejnepříznivější, aby se pravděpodobnost úspěchu ve věci zvýšila.

Někteří autoři se domnívají, že netransparentní podmínku je možné prohlásit za nepřiměřenou beze všeho.²⁷ S tímto názorem se však nemohu ztotožnit. Interpretací pravidlo sice samo od sebe nevyklučuje možnost posouzení netransparentní podmínky v individuálních sporech jako nepřiměřené a tudíž neplatné. Avšak k danému závěru musí dojít i přesto, že byl použit výklad pro spotřebitele nejpriznivější, a i za tohoto výkladu podmínka v rozporu s dobrými mravy způsobuje značnou nerovnováhu v právech a povinnostech v neprospěch spotřebitele. Jinými slovy je třeba dle aktuální úpravy aplikovat článek 3 Směrnice na všechny, tedy i na netransparentní podmínky.

Směrnice obsahuje pravidlo týkající se výkladu netransparentní podmínky, která je schopná interpretace. Nepodává však odpověď na případy, kdy je podmínka úplně nesrozumitelná.²⁸

5. Doporučení a závěr

Směrnice ukládá členským státům Evropské Unie, aby princip transparentnosti provedly do právních řádů. Je zřejmé, že pro dosažení cílů směrnic není vždy nutné přijímat legislativní opatření. Na druhou stranu však národní právní řád musí zajistit, aby právo bylo dostatečně přesné a jasné, a aby si spotřebitelé mohli být vědomy svých práv.²⁹ V případě České republiky je zpochybňováno, zda je provedení směrnice v občanském zákoníku dostačující.³⁰ Domnívám se, že pro vyhovění cíle směrnice by bylo vhodné transponovat princip transparentnosti do občanského zákoníku explicitně.

Požadavek užití jasného a srozumitelného jazyka je pro ochranu spotřebitele klíčový. Otázkou zůstává, do jaké míry jsou si spotřebitelé principu vědomi a do jaké míry se dodržuje v praxi.

²⁷ Viz například Schulte-Nölke, H., Twigg-Flesner, Ch., Ebers, M. EC Consumer Law Compendium-Comparative Analysis, 2007, s. 333. Dostupné na http://www.eu-consumer-law.org/study_en.cfm [citováno 20. 3. 2008].

²⁸ V českém právním řádu je nesrozumitelná podmínka neplatná dle § 37 OZ, a tudíž by se k ní nepřihlíželo.

²⁹ Rozhodnutí ESD C 365/93 Komise proti Řecku [1995] I-499.

³⁰ Uvedený závěr platí zejména s ohledem na rozhodnutí ESD C-144/99 Komise proti Nizozemské království ECR [2001] I-3541, kde bylo judikováno, že princip transparentnosti musí být proveden zcela jednoznačně.

Objevily se též návrhy na rozšíření ochrany³¹ do té míry, že by Směrnice výslovně stanovila, že již samotné porušení principu transparentnosti mělo být sankcionováno neplatností podmínky tak, jako je tomu v případě její nepřiměřenosti. Zpráva Evropské komise rovněž zvažovala umožnění oprávněných osob zahájit soudní řízení s konkrétním dodavatelem s cílem zakázat mu použití nesrozumitelných či nejasných podmínek ve smlouvách, čímž by se rozšířila možnost tzv. kolektivních litigací.³² Dle mého názoru by zahrnutí nesrozumitelných či nejasných podmínek nemělo vést beze všeho k závěru o jejich nepřiměřenosti, ale tato skutečnost by se měla stát dalším explicitně označeným kritériem při posuzování přiměřenosti podmínek. Rád bych závěrem zdůraznil, že úspěch směrnice v mnohém závisí na informovanosti spotřebitelů a přístupu odpovědných orgánů, a proto doporučuje vést informační kampaň a více se zaměřit na aktivní přístup orgánů oprávněných zahájit s dodavatelem řízení ve věci zákazu užívání nepřiměřených podmínek.

Literatura:

- [1] Gibbons, J. *Language in the Law*, Nové Dilí: Orient Longman Private Limited, 2004, 143 stran, ISBN 81-250-2649-5.
- [2] Korobkin, R. *Bounded Rationality, Standard Form Contracts and Unconscionability*. *The University of Chicago Law Review*, 2003, ročník 70, č. 4, s. 1203-1295.
- [3] Matilla, H.: *Comparative Legal Linguistics*, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 1988, 327 stran, ISBN 0-7546-4874-5.
- [4] Mellinkoff, D.: *How to Make Contracts Illigible*. *Standford Law Review*, 1953, ročník 5, číslo 3, strana 418-432.
- [5] Nebbia, P.: *Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law*, Portland: Hart Publishing, 2007, 225 stran, ISBN 1-84113-594-1.
- [6] Office of Fair Trading. *Unfair Contract Terms*. Bulletin n. 2. East Molesey: Office of Fair Trading, 1996, 73 stran.
- [7] Ramsay, I. *Consmer Law and Policy*, Portland: Hart Publishing, 2007, 787 stran, ISBN 978-1-84113-505-2.

³¹ The Law Commission and Scottish Law Commission. Studie číslo LAW COM č. 292 a SCOT LAW COM č. 199 „Unfair Terms in Contracts,“ 2005, s. 44. Dostupné na http://www.lawcom.gov.uk/unfair_terms.htm [citováno 9. 4. 2008].

³² COM(2000) 248 final

- [8] Schulte-Nölke, H., Twigg-Flesner, Ch., Ebers, M. EC Consumer Law Compendium- Comparative Analysis, 2007, 754 stran. Dostupné na http://www.eu-consumer-law.org/study_en.cfm [citováno 20. 3. 2008].
- [9] Slawson, D. Standard Form Contracts and Democratic Control of Lawmaking Power. Harvard Law Review, 1971, ročník 84, č. 3, s. 529-566.
- [10] The Law Commission and Scottish Law Commission. Unfair Terms in Contracts, 2005, 242 stran. Dostupné na http://www.lawcom.gov.uk/unfair_terms.htm [citováno 9. 4. 2008].
- [11] Tichý, L. Pojem spotřebitele jako smluvní strany v evropském a českém právu.” In Spotřebitelská legislativa EU a její implementace do práva členského a kandidátského státu (na příkladu Francie a České republiky), Praha: CeFRes, 2001, s. 131-160.
- [12] Weatherill, S. EC Consumer Law and Policy, New York: Longman, 1997, 165 stran, ISBN 0-582-29162-3.
- [13] Wilhelmsson, T. The Scope of the Directive: Non-negotiated Terms in Consumer Contracts (Art. 1§1, 3§1, 4§2) in Sborník z Konference „The Directive on «Unfair Terms», five years later - Evaluation and future perspectives,“ 1999, s. 94-102. Dostupné na http://ec.europa.eu/consumers/rights/gen_rights_en.print.htm [citováno 9. 4. 2008]
- [14] Ziegel, J. The Future of Canadian Consumerism. Can Law Rev, 1973, č. 51, s. 190-225.

Kontaktní údaje na autora – email:

petr.sprinz@seznam.cz